"BOBURNOMA"DA BOBURNING ADABIY TANQIDIY QARASHLARI

Toshkent amaliy fanlar universiteti "Tarix va filologiya fakulteti "

"O'zbek tili va adabiyot " yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Abdinarova Mohidil Shavkat qizi

E-mail:s30924082@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada "Boburnoma" asarida aks etgan Zahiriddin Muhammad Zahiriddin Muhammad Boburning adabiy-tanqidiy qarashlari tahlil qilinadi. Asarda Boburning shoir va adiblar ijodiga bergan baholari, badiiy asarlarning mazmun va shakliga doir mulohazalari, ijodkor shaxsiga qo‘ygan talablari hamda adabiy-estetik mezonlari yoritiladi. Shuningdek, uning adabiy merosni baholashdagi xolisligi, badiiy mahoratga bergan e’tibori va tanqidiy fikrlash madaniyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. "Boburnoma" nafaqat tarixiy-memuar asar, balki adabiy tanqid va estetik tafakkur namunasi sifatida ham muhim manba ekanligi asoslab berilad

Kalit so’zlar: "Boburnoma", Zahiriddin Muhammad Bobur, adabiy tanqid, adabiy-estetik qarashlar, badiiy mahorat, ijodkor shaxsi, she’riyat, adabiy meros, tanqidiy tafakkur, badiiy mezonlar, adabiyotshunoslik, memuar asar.

KIRISH

Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) Sharq uyg‘onish davrining yirik namoyandalaridan biri bo‘lib, u mohir davlat arbobi, iste’dodli shoir va ilm-fan hamda madaniyat rivojiga katta hissa qo‘shgan mutafakkir sifatida tanilgan. Bobur o‘z faoliyati davomida nafaqat qudratli davlat barpo etdi, balki boy adabiy meros yaratib, islomiy qadriyatlarni targ‘ib qilishga ham munosib hissa qo‘shdi. Uning asarlarida Qur’on va hadislar ta’siri yaqqol sezilib, taqvo, sabr, tavakkul, ma’naviy poklik va ilohiy muhabbat kabi tushunchalar markaziy o‘rin egallaydi.

Boburning diniy dunyoqarashi uning hayot tarzi va siyosiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etgan. U islom ta’limotlariga sodiq bo‘lib, diniy bilimlarni chuqur egallagan hamda o‘z hayotida ularga amal qilishga intilgan. Ayniqsa, uning mashhur memuar asari “Boburnoma”da Allohga tavakkul qilish, qismat va taqdirga ishonish, insonning ma’naviy kamoloti kabi masalalar keng yoritilgan. Bobur o‘z atrofidagilarni ham ezgulik, halollik va taqvodorlikka da’vat etgan.[1]

Shoirning turkiy va forsiy tillarda yaratgan she’riy asarlarida ham islomiy g‘oyalar muhim o‘rin tutadi. Uning g‘azal va ruboiylarida Allohning yagonaligi, insonning ma’naviy poklanishi, dunyo hayotining vaqtinchalikligi hamda oxiratga tayyorgarlik ko‘rish zarurati haqida chuqur falsafiy fikrlar bayon etilgan. Bobur ijodida ilohiy muhabbat va tasavvufiy qarashlar o‘zaro uyg‘unlashib ketgan bo‘lib, bu holat uning she’riy merosiga alohida badiiy joziba bag‘ishlaydi.

Bobur nazarida inson hayotida sabr va tavakkul muhim fazilatlardan hisoblanadi. U turli sinov va qiyinchiliklarga duch kelgan paytlarda ham Allohning marhamatiga suyanib yashash lozimligini ta’kidlaydi. Shoirning ko‘plab she’rlarida insonning Yaratganga bo‘lgan muhabbati, ruhiy poklanish yo‘lidagi izlanishlari va ilohiy haqiqatga intilishi tasvirlanadi.[2]

Dunyoning o‘tkinchiligi va inson umrining qisqaligi Bobur ijodidagi yetakchi mavzulardan biridir. U moddiy boylik va mansabning vaqtinchalik ekanligini eslatib, insonni ezgu amallar qilishga, sabrli va qanoatli bo‘lishga chorlaydi. Shoirning fikricha, haqiqiy baxt va kamolot dunyoviy ne’matlarda emas, balki ma’naviy yetuklik va taqvoda mujassamdir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

“Boburnoma”da Bobur o‘z davrida yashagan 20 dan ortiq shoir va adiblar haqida fikr bildiradi. Ularning hammasi tanqid qilinmagan, balki ayrimlariga yuqori baho berilgan (masalan, Alisher Navoiy), ayrimlari esa tanqidiy yoki aralash tarzda

baholangan. Boburning adabiy tanqidiy qarashlari asosan Kamoliddin Binoiy, saroy shoirlari va Muhammad Solih ijodi misolida yaqqol ko‘rinadi. U Kamoliddin Binoiyni ilmli shoir sifatida tan olsa-da, uning uslubida murakkablik, ortiqcha bezak va ma’noning ba’zan noaniqligini tanqid qiladi. Saroy shoirlari haqida esa ko‘p yozish bor, lekin sifat va badiiy chuqurlik yetishmasligini ta’kidlaydi. Muhammad Solih ijodida esa tarixiy bayon keng bo‘lsa ham, uslub cho‘zilib ketgani va og‘irligi qayd etiladi. Boburning umumiy adabiy qarashi shundan iboratki, she’riyatda mazmun chuqur, til ravon va ifoda tabiiy bo‘lishi kerak, ortiqcha sun’iylik esa badiiy qiymatni pasaytiradi.[3]

“Boburnoma” faqat tarixiy-memuar asar emas, balki o‘z davrining adabiy-estetik tafakkurini ham mujassam etgan noyob manbadir. Zahiriddin Muhammad Bobur bu asarda voqealarni bayon etish bilan cheklanib qolmay, turli ijodkorlar, shoirlar, tarixiy shaxslar va adabiy muhitga nisbatan o‘zining aniq estetik munosabatini ham bildiradi. Aynan shu jihat “Boburnoma”ni adabiy-tanqidiy qarashlar manbai sifatida alohida ahamiyatli qiladi.

Bobur ijodkor sifatida adabiy asarni baholashda bir necha asosiy mezonlarga tayanganini ko‘rish mumkin: til ravonligi, fikrning aniqligi, badiiy ifoda kuchi va mazmun teranligi. U shoir yoki yozuvchini baholaganda faqat maqtov bilan cheklanmay, asarning badiiy qiymatini real tahlil qiladi.[4]

Masalan, Bobur o‘z zamondoshlari she’riyatini tahlil qilar ekan, ba’zi shoirlarning “lafz go‘zalligi bor, ammo ma’no zaif” ekanligini ta’kidlaydi. Bu esa uning adabiy tanqidida shakl va mazmun birligini asosiy mezon sifatida ko‘rganini ko‘rsatadi.

“Boburnoma”da bir qator shoirlar va adiblar haqida fikrlar bildiriladi. Bobur ularning ijodini shaxsiy munosabat emas, balki adabiy-estetik baho asosida tahlil qiladi.

U ayrim shoirlarni yuqori baholasa, boshqalarini tanqid qiladi. Masalan, u ayrim ijodkorlarning “tab’i nozik, ammo ifoda zaif” ekanini qayd etadi. Bu Boburning adabiy tanqidida subyektiv maqtovdan ko‘ra obyektiv tahlil ustun ekanini ko‘rsatadi.

Bobur adabiy asarda tilning soddaligi va ravonligiga katta e’tibor beradi. U murakkab, sun’iy va ortiqcha bezakli uslubni ma’qullamaydi. Uning fikricha, adabiyotda asosiy maqsad fikrni aniq va ta’sirchan yetkazishdir.

Shu bois Bobur ayrim mualliflarning asarlarida “ortiqcha takalluf” borligini tanqid qiladi. Bu uning adabiy qarashlarida realizm va tabiiylikka yaqinligini ko‘rsatadi.[5]

Bobur adabiy asarlarda obraz yaratish masalasiga ham e’tibor qaratadi. U obrazlarning hayotiyligi va ishonarliligini yuqori baholaydi. Sun’iy va real hayotdan uzilgan obrazlar uning tanqidiy qarashlarida salbiy baholanadi.

Uning adabiy-estetik yondashuvida inson xarakteri, ruhiy holat va ijtimoiy muhit uyg‘unligi muhim o‘rin tutadi.

Zahiriddin Muhammad Bobur nafaqat yirik davlat arbobi va sarkarda, balki serqirra ijodkor sifatida ham tarixda chuqur iz qoldirgan. Uning eng mashhur asari bo‘lgan **"Boburnoma"** o‘zining tarixiy, adabiy va ilmiy ahamiyatini asrlar davomida saqlab kelmoqda. Asarda muallif faqat siyosiy voqealar va harbiy yurishlarni bayon etish bilan cheklanmay, etnografiya, geografiya, tilshunoslik, botanika va zoologiya kabi ko‘plab sohalarga oid qimmatli ma’lumotlarni ham keltiradi. Shu jihatdan "Boburnoma" o‘z davrining ensiklopedik xarakterdagi nodir manbalaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, asardagi ma’lumotlarning aniqligi va ishonchliligi uni tarixiy manba sifatida alohida qadrlashga asos bo‘ladi. Masalan, Bobur insonning bir kecha-kunduz davomida ko‘zini taxminan 216 ming marta yumib ochishini qayd etadi. Zamonaviy biologik hisob-kitoblar ham ushbu raqamning haqiqatga yaqin ekanligini tasdiqlaydi. Bu holat muallifning kuzatuvchanligi va ilmiy tafakkurini namoyon etadi.[6]

"Boburnoma"da Boburning diniy-ma’rifiy va irfoniy qarashlari ham keng aks etgan. Asarda namoz, ro‘za, hayit va boshqa diniy tushunchalar bilan bog‘liq ko‘plab atamalar uchraydi. Muallif voqealarni bayon qilish jarayonida namoz vaqtlarini muntazam qayd etib boradi, bu esa uning diniy qadriyatlarga sodiqligini ko‘rsatadi.

Xususan, bomdod, peshin, asr (namozi digar), shom va xufton namozlari, shuningdek, Ramazon va Qurbon hayitlari bilan bog‘liq iboralar asarda tez-tez uchraydi.

Boburning dunyoqarashida tavakkul va ilohiy taqdirga ishonch muhim o‘rin tutadi. U har bir muvaffaqiyat va mag‘lubiyatni Allohning irodasi bilan bog‘laydi. Ayniqsa, Hindistonni zabt etish voqealarini tasvirlar ekan, qo‘lga kiritilgan g‘alabalarni o‘zining harbiy mahorati yoki kuch-qudrati natijasi sifatida emas, balki Yaratganning marhamati va inoyati deb baholaydi. Bu esa Boburning kamtarligi, chuqur e’tiqodi va yuksak ma’naviy fazilatlarini yaqqol namoyon etadi.[7]

Asarda qazo va qadar masalasiga oid fikrlar ham muhim o‘rin egallaydi. Bobur inson hayotidagi barcha voqealar ilohiy taqdir asosida sodir bo‘lishini ta’kidlab, qiyinchiliklar va sinovlarga sabr bilan munosabatda bo‘lish zarurligini uqtiradi. U askarlarining qo‘rquv va xavotirlarini tasvirlar ekan, insonning vazifasi harakat qilish, natijani esa Allohga topshirish ekanligini alohida qayd etadi.

Boburning axloqiy qarashlarida nafsni tiyish, gunohlardan voz kechish va ma’naviy poklanish masalalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Uning mamlakat hududida ichkilikbozlikni taqiqlash haqidagi farmoni shaxsiy hayotida ham, davlat boshqaruvida ham axloqiy mezonlarga amal qilganini ko‘rsatadi. Muallif inson tabiatida turli mayllar mavjudligini tan olgan holda, ularni yengish faqat ilohiy yordam va mustahkam iroda orqali amalga oshishini ta’kidlaydi.[8]

Shuningdek, Bobur dunyoning o‘tkinchiligi haqidagi falsafiy qarashlarni ham ilgari suradi. Uning fikricha, inson vaqtinchalik manfaatlar ortidan quvib, adolat va ezgulikdan chekinmasligi kerak. Asarda dunyo boyligi va hokimiyat yo‘lida amalga oshirilgan zulm va xiyonatlar qoralangan bo‘lib, insonning haqiqiy qadri uning taqvosi, odobi va yaxshi amallari bilan o‘lchanishi ta’kidlanadi.

Umuman olganda, "Boburnoma" nafaqat tarixiy-memuar asar, balki Boburning diniy, falsafiy va axloqiy qarashlarini mujassam etgan muhim ma’naviy manbadir. Asarda Qur’on oyatlari, hadislar va islomiy ta’limotlarga tayangan holda olam va odam haqidagi mushohadalar bayon etilgan bo‘lib, bu Boburning chuqur e’tiqod egasi va yuksak ma’naviyat sohibi bo‘lganligini ko‘rsatadi.[9]Начало формы

Конец формы

Начало формы

КОНЕЦ ФОРМЫ

XULOSAНАЧАЛО ФОРМЫКОНЕЦ ФОРМЫНАЧАЛО ФОРМЫ

Xulosa qilib aytganda, Zahiriddin Muhammad Bobur nafaqat buyuk davlat arbobi va sarkarda, balki yuksak ma’naviyat sohibi, islomiy qadriyatlarga sodiq mutafakkir hamdir. Uning adabiy merosida Qur’on va hadis ta’limotlari, tasavvufiy qarashlar, tavakkul, sabr, taqvo, adolat va insoniy komillik g‘oyalari muhim o‘rin egallaydi. Bobur o‘z asarlarida insonni ezgulikka, halollikka, ma’naviy poklikka va Allohga muhabbat ruhida yashashga da’vat etadi.

Ayniqsa, Boburnoma asari tarixiy voqealar bayoni bilan birga muallifning diniy-falsafiy qarashlari, axloqiy mezonlari va hayot haqidagi mushohadalarini ham o‘zida mujassam etgan. Asarda qazo va qadar, tavakkul, shukr, sabr kabi islomiy tushunchalar chuqur yoritilib, insonning ma’naviy kamolotga erishish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Boburning islomiy merosi bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan bo‘lib, yosh avlodni vatanparvarlik, adolatparvarlik, ma’rifatparvarlik va yuksak axloq ruhida tarbiyalashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois uning asarlari nafaqat adabiy va tarixiy, balki ma’naviy-ma’rifiy jihatdan ham katta ilmiy qimmatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. *Boburnoma*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. *Devon*. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2008.
3. Alisher Navoiy. *Mezon ul-avzon*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2011.

4. Pirimqul Qodirov. *Yulduzli tunlar*. – Toshkent: Sharq, 2018.
5. Valihoʻjayev B.. *Oʻzbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2006.
6. Najmiddin Komilov. *Tasavvuf va badiiy ijod*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2005.
7. Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. *Bobur ensiklopediyasi*. – Toshkent: Sharq, 2014.
8. Hasanov H. "Boburning 'Aruz risolasi' va uning oʻzbek adabiyotshunosligidagi oʻrni" // Oʻzbek tili va adabiyoti jurnali. – Toshkent, 2021.
9. Mallayev N. *Oʻzbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: Oʻqituvchi, 1976.